

Il diritto nel mistero della Chiesa. Vol. I—IV. Roma 1979—1981. Libreria editrice della Pontificia Università Lateranense.

Papieski Uniwersytet Laterański wydał obszerne dzieło *Il diritto nel mistero della Chiesa*, inicjując nową serię „Quaderni di Apollinaris” — Instytutu Papieskiego Obojga Praw. Jest to praca zbiorowa, pomyślana jako nowy podręcznik prawa kanonicznego dla studentów instytutów teologicznych we Włoszech. W powstawaniu tego dzieła brało udział wielu wykładowców prawa kanonicznego na wydziałach prawa kanonicznego uniwersytetów papieskich i instytutów kościelnych. W jego skład weszły prace 21 autorów zaangażowanych w instytucjach kościelnych. Tę grupę kanonistów należy odróżnić od kanonistów włoskich świeckich, zaangażowanych na wydziałach prawa uniwersytetów państwowych. Prawo kanoniczne we Włoszech na mocy konkordatu wchodzi bowiem do systemu obowiązującego prawa i stanowi przedmiot szerokiego zainteresowania również prawników świeckich. W niniejszej recenzji ograniczam się do scharakteryzowania treści poszczególnych tomów oraz do wniosków natury ogólnej. Trudno bowiem dokonać wyczerpującej oceny z uwagi na ogrom tego dzieła.

Tom I: *Introduzione*. Roma 1979 ss. XII + 276. Na początku tego tomu zamieszczone zostało słowo wstępne ks. Franco Biffi, rektora Papieskiego Uniwersytetu Laterańskiego, wskazujące na aktualność i potrzebę nowego ujęcia prawa kanonicznego w okresie wielkich zmian w kulturze prawnej w Kościele, jakie następują po Soborze Watykańskim II. Na drugim miejscu znajduje się obszerna przedmowa — *presentazione* — trzech autorów reprezentujących sekretariat grupy wykładowców prawa kanonicznego: Tarcisio Bertonego, Attilio Giacobbiego, Agostino Montana — omawiająca zamierzenia, metodę i plan tego nowego przedsięwzięcia. Podobna przedmowa została zamieszczona w każdym

z następnych tomów. W przedmowie do tomu I powiedziano, iż projekt nowego podręcznika prawa kanonicznego dla studentów teologii został podjęty przez grupę kanonistów zebranych na symposium w Villa Toval al Paso della Mendola w 1973 r. Zadaniem, jakie sobie wtedy postawili, było oparcie wykładu prawa kanonicznego na teologii, a ściślej mówiąc, na eklezjologii — stąd tytuł *Il diritto nel mistero della Chiesa* — oraz przedstawienie zmian, jakie w prawodawstwie kościelnym zaszły w okresie posoborowym. Na zawartość tomu I składają się trzy części. Część I, zatytułowana *Prawo w rzeczywistości ludzkiej* (A. Martini), jest wykładem z pogranicza antropologii i ogólnej teorii prawa. Dotyczy prawa jako relacji międzyludzkich, istniejących w każdej społeczności. Część II — *Prawo w rzeczywistości kościelnej* — składa się z dwóch rozdziałów: „Wymiar instytucjonalny kościoła” (A. Longhitano) i „Specyficzność porządku kanonicznego” (G. Lecerle i B. Senofonte). Autorzy tych rozdziałów starają się wykazać, iż prawo kanoniczne należy do nauk teologicznych. Część III — *Prawo w historii Kościoła* (A. Giacobbi) — zawiera wykład historii źródeł i instytucji kościelnych od starożytności do najnowszej fazy prac nad reformą KPK. Część IV, zatytułowana *Normativa canonica*, zawiera wykład księgi I KPK, czyli norm ogólnych prawa kanonicznego, z uwzględnieniem schematu księgi I nowego KPK. Treść tego tomu jest więc bardzo różnorodna. Składają się na nią elementy teorii prawa, teologii prawa kanonicznego, historii prawa kanonicznego oraz wykład o charakterze dogmatyczno-prawnym.

Tom II: *Il Popolo di Dio e la sua struttura organica*. Roma 1981 ss. XII + 594. Tom ten jest najobszerniejszy i chronologicznie najnowszy. Obejmuje on

materiał, który tradycyjnie nazywano *De personis*, czyli wykład księgi II KPK, oraz *Kościelnym prawem publicznym wewnętrznym*, które wchodzi obecnie w skład rozdz. I—II schematu *Lex Ecclesiae Fundamentalis*. Tom ten jest podzielony na trzy części. Część I — *Lud Boży* (A. Longhitano) — zawiera wyjaśnienie pojęcia Kościoła jako ludu Bożego w ujęciu Soboru Watykańskiego II, zjawiska inkorporacji i przynależności do Kościoła oraz podstawowych praw i obowiązków chrześcijan. Część II — *Stany i funkcje ludu Bożego* — zawiera wyjaśnienia wstępne o charakterze teologicznym (A. Longhitano) oraz trzy rozdziały prawne: „O hierarchii kościelnej” (A. Depasquale), „o laikach” (G. Dalla Torre) i „o stanie życia konsekrowanego” (S. Maroncelli). Najobszerniejsza część III — *Instytucje kościelne* — jest podzielona na 4 rozdziały: „O kościele partykularnym i jego strukturach” (A. Bressani), „O strukturach centralnych Kościoła katolickiego” (M. Francescato), „O strukturach wspólnych dla Kościołów partykularnych”, oraz „O różnych formach współpracy między Kościołami partykularnymi oraz między biskupami i instytucjami zakonnymi” (A. Giacobbi); „O instytucjach życia konsekrowanego” (A. Montan). Należy zauważyć, iż tom II odróżnia się od pierwszego większą zawartością pod względem treści i jednolitością metody, jakkolwiek nie uniknięto powtórzeń tych samych zagadnień w kolejnych rozdziałach opracowanych przez innych autorów. Interesujące dla polskiego czytelnika są informacje dotyczące dość rozbudowanych struktur kolegialnych w Kościele włoskim na szczeblu diecezjalnym i parafialnym.

Tom III: *Il Magistero. Sacramenti. Loughi e tempi sacri*. Roma 1980 ss. X + 431. Całość dzieli się na trzy części. Część I — *Służba Urzędu Nauczycielskiego Kościoła* — zawiera: wprowadzenie teologiczne (N. Tiezza) i interpretację norm prawnych dotyczących

urzędu nauczania, ewangelizacji, wychowania chrześcijańskiego i szkół katolickich (A. G. Urru). Część II zawiera wykład o charakterze teologicznym, liturgicznym i prawnym, dotyczący sakramentów w ogólności oraz poszczególnych sakramentów (A. Montan). Stosunkowo najwięcej miejsca poświęcono sakramentowi małżeństwa (S. Ardito). Część III — *Miejsca i czasy święte* — (G. Beluco). Na uwagę zasługuje to, iż w rozważaniach o charakterze dogmatyczno-prawnym zostały uwzględnione przepisy KPK oraz zmiany, jakie zaszły w poszczególnych kwestiach po Soborze Watykańskim II, oraz projekty nowych rozwiązań prawnych.

Tom IV: *Diritto patrimoniale. Tutela della comunione e dei diritti. Chiesa e comunità politica*. Roma 1980. XIV + 501. Tom ten składa się z czterech części. Część I — *Prawo patrimonialne* (F. Coccopalmiero); część II — *Prawo karne* — podzielona jest na dwa rozdziały, napisane z różnego punktu widzenia. Rozdział pierwszy to wykład o charakterze dogmatyczno-prawnym dotyczący przestępstw i kar kościelnych (V. De Paolis) i krytyka aktualnie obowiązującego kościelnego prawa karnego, z punktu widzenia teologicznego (F. Coccopalmiero). Część III — *Ochrona praw osoby* — również podzielona jest na dwa rozdziały: wykład procesu zwykłego i procesów specjalnych dotyczących spraw małżeńskich, karnych i beatyfikacyjnych (V. Andriano) oraz wykład sprawiedliwości administracyjnej w Kościele w aspekcie *de lege lata* i *de lege condendo*, z uwzględnieniem norm specjalnych, dotyczących przenoszenia i usuwania proboszczów (G. Lobina). Nadto zamieszczony tu został wykład norm specjalnych dotyczących usuwania członków instytucji życia konsekrowanego (G. Giroti). Część IV, stosunkowo najobszerniejsza, dotyczy stosunków między Kościołem i państwem. Autorem tej części jest prof. T. Bertone, z wyjątkiem jednego rozdziału dotyczącego sto-

sunku Kościoła do organizacji międzynarodowych (V. Adriano). Na treść tej części składają się następujące rozdziały: podstawy teologiczne stosunku Kościoła do świata; stosunki między Kościołem i wspólnotą polityczną w aspekcie teoretycznym, historycznym i dogmatyczno-prawnym; stosunki między Kościołem i organizacjami międzynarodowymi; stosunki między Kościołami lokalnymi a władzami poszczególnych państw. Na końcu został zamieszczony wykład na temat stosunków między Kościołem i państwem włoskim w świetle układów laterańskich i projektu nowego konkordatu. Należy zatem zauważyć, iż treść tomu IV jest zróżnicowana, podobnie jak tomu I. Zawiera materiał z dziedziny prawa majątkowego, karnego, procesowego i administracyjnego oraz z prawa publicznego międzynarodowego. Wśród tych wykładów opracowanie problematyki kościelnego prawa publicznego wyróżnia się zarówno wieloaspektowością, jak i kompletnością ujęcia. *

Z lektury omawianego dzieła nasuwają się pewne wnioski co do wartości merytorycznej i metodologicznej. Przede wszystkim należy wyrazić uznanie kanonistom włoskim za podjęcie tego zbiorowego wysiłku opracowania nowego podręcznika prawa kanonicznego, dopracowania się własnej koncepcji tego podręcznika, jak również za w miarę udaną jego realizacją. Dzieło to nie jest bowiem wolne od mankamentów. Zwłasz-

cza nie udało się autorom uniknąć znacznych rozbieżności metodologicznych i powtórzeń tych samych zagadnień w opracowaniach przedstawionych przez różnych autorów. Poważnym osiągnięciem zaś jest niewątpliwie zastosowanie do wszystkich zagadnień metody teologicznej, tzn. ukazanie teologicznych treści omawianych instytucji i norm prawa kanonicznego. W wielu rozdziałach znalazła zastosowanie dynamiczna interpretacja obowiązujących norm prawnych. Dzięki temu normy te zostały ukazane w rozwoju, jaki nastąpił w okresie posoborowym. Stosunkowo mało miejsca poświęcono historii prawa kanonicznego. Również historyczny rozwój instytucji i norm prawnych został ujęty raczej tylko fragmentarycznie. Od tego rodzaju zarzutu wolny jest tylko wykład kościelnego prawa publicznego zewnętrznego. Zaletą tego dzieła jest również to, iż na końcu każdego działu prawa zamieszczony został zestaw odpowiednich tematów do studiów seminaryjnych oraz wykaz poważniejszych pozycji bibliograficznych — przeważnie opublikowanych w języku włoskim lub hiszpańskim. Podnosi to wartości dydaktyczne dzieła. Wszystko to razem sprawia, iż omawiany podręcznik należy uznać za model godny uwagi dla każdego, kto w przyszłości podejmie się pisania nowego podręcznika prawa kanonicznego.

Ks. Józef Krukowski